

TÜRK DEYİMLERİNDE KADIN İMGESİ**Nigora Halbekova Ummatkulovna**

Özbek Dili, Edebiyatı ve Folkloru Enstitüsü

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20546072>

Annotatsiya Ushbu maqolada turkiy tillarda ayol timsoli bilan bog'liq iboralar tadqiq qilindi. Xususan, turkologiyada bu mavzuning o'rganilishiga oid ilmiy ishlar haqida fikrlar keltirilib, shakl va ma'no nuqtai nazaridan muqobil bo'lgan iboralar qiyoslandi.

Kalit so'zlar o'zbek tili, turkologiya, lug'at, ibora, ayol timsoli.

Аннотация В данной статье рассматриваются выражения, связанные с образом женщины в тюркских языках. В частности, обсуждаются научные работы по изучению этой темы в тюркологии и проводится сравнение выражений, являющихся альтернативными по форме и значению.

Ключевые слова узбекский язык, тюркология, словарь, фраза, женский образ.

Abstract This article examines expressions related to the image of women in Turkic languages. Specifically, it discusses scholarly works on this topic in Turkic studies and compares expressions that are alternative in form and meaning.

Key words Uzbek language, Turkology, dictionary, phrase, female image.

Özet. Bu makale, Türk dillerinde kadın imajıyla ilgili ifadeleri incelemektedir. Özellikle, Türk dilleri alanındaki bu konuya ilişkin bilimsel çalışmaları ele almakta ve biçim ve anlam bakımından alternatif olan ifadeleri karşılaştırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Özbekçe, Türkoloji, sözlük, deyim, kadın imgesi.

Deyimler bir durumu ya da olayı mecaz yoluyla anlatan kalıplaşmış ifadelerdir. Gerçek yaşanmış olaylardan, halk hikâyelerinden ya da tarihi olaylardan esinlenerek oluşmuştur. Deyimlerin pek çoğu gerçek yaşanmış olaylardan, halk hikâyelerinden ya da tarihi olaylardan esinlenerek oluşmuştur. Geçmişte insanların karşılaştığı zorluklara verdikleri tepkilerin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Uzmanlara göre bu söz kalıplarının oluşmasında halk edebiyatı, destanlar, masallar, hatta esnaf dili ve askeri terminoloji gibi çeşitli alanların etkisi büyüktür. Zaman içinde hem söyleyiş kolaylığı hem de anlam yoğunluğu sebebiyle halk arasında benimsenmiş ve kalıcı hale gelmiştir. Deyimler, sadece dilsel güzellik değil; aynı zamanda toplumun dünya görüşü, ahlak anlayışı ve hayat tarzı hakkında da bilgi verir. Bu yönüyle bir kültürün zihinsel haritasını anlamada da önemli birer araçtır.

Bugün, dijital çağda bile deyimler kullanılmaya devam ediyor; sosyal medyada mizahi ya da eleştirel içeriklerde sıkça karşımıza çıkıyor. Bu da onların yaşayan ve dönüşen bir kültürel miras olduğunu gösteriyor. Bu bağlamda Türk Deyimleri ışığında Türk toplumunda kadın imgesi araştırılmıştır. Bu araştırmada Türk deyimlerinde kadın imgesinin nasıl sunulduğunu incelemek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Yılmaz (2004: 111), Türk Kültüründe Kadın isimli çalışmasında Türk kültürü içerisinde tarih boyunca kadının, her zaman erkekle yan yana olduğu ve onun toplumdaki yerini koruyarak, sosyal hayatın içerisinde birey olarak varlığını sürdürdüğü, eş, anne veya evlat olarak saygı ile karşılandığı sonucuna varmıştır. Araştırmada kullanılacak deyimleri belirleyebilmek amacıyla tarafımızdan birtakım tarama ve seçim ölçütleri belirlenmiştir. Türk Dil Kurumu Atasözü ve Deyimler Sözlüğü; kadın ve kadın imgesine yönelik göndermeler yapan 'kocakarı, ana, dişi, kız, avrat, erkek, saç, kadın ve gelin anahtar' kelimeleri yönünden

taranmıştır (<http://tdk.gov.tr>). Bu tarama sonundatoplam deyim tespit edilmiştir. Bu sayı içerisinde209 deyim bulunmaktadır. Araştırmacının belirlemiş olduğu seçim ölçütlerinebağlı kalarak kadın ve kadın imgesine gönderme yapan deyimlertarama sonucu ulaşılan deyimler arasından seçilmiştir.

Günümüz Türkiye Türkçesinin deyimlerinin büyük üstadı Ömer Asım Aksoy, Deyimler Sözlüğü'nün girişinde bu çeşitliliği örneklerle açıklamış ve hatta deyimlerin kimi çeşitlerine başka adlar vermeyi uygun görenlerin de bulunduğuna dikkat çekmiştir (1988: 509). Türkmen Türkçesinde yer alan deyimler için kullanılan temel kaynak S. Altayev, G. Açilova ve S. Gücükov'un redaksiyonu ile hazırlanan Türkmen Diliniñ Frazelogik Sözlüğü'dir (Aşgabat, 1976). Kadın toplumda bir taraftan kahraman, diğer taraftan pasif bir varlık, sosyal hayatiçerisinde görünmez olan; ama diğer taraftan da ailenin temelini oluşturan, yuvayıyapma görevinin yanı sıra çocuk yetiştirme görevini de üstlenen bir imge olarakkarşımıza çıkmaktadır.

Türkoloji alanında kadın imgesi deyimleri üzerinde karşılaştırmalı çok az araştırma gerçekleştirilmiştir. Bazı Türk dillerinde bu konuya ait ilimsel araştırmalar hüç yapılmamıştır. Dolayısıyla ele aldığımız konu Türkoloji bakımından önemlilik taşımaktadır. Kadın kelimesi Türk dillerinde aşağıdaki gibi kullanılmaktadır: Xotin (Özbek), kadın (Türk), qadın (Azeri), hatın (Tatar), ayal (Kırgız), qatın (Kazak), hatın (Başkurt) qırın veya qatın (Nogay), kadın veya kıs (Tuva), tışırıu (тышырыу Karaçay Balkar), kadın (gagauz), apām (Çuvaş), xotun (Uygur), ayım / ayım (Sarı Uygur) ve saire.

Türk lehçelerinde kadın kelimesiyle ilgili genel deyimler Türk dillerinin aynı kültür hemde aynı esas dilden kaynaklandıklarını onaylamaktadır. Şekil ve anlam bakımından aynı olan Türk deyimleri henüz Türk halklarını bir birlerine daha da yaklaştırmaya hizmet etmektedirler. Eşdeğerlik taşıyan Türk lehçeleri deyimlerinden bazı örnekler getirelim.

Ayı günü dolmak: Dokuz ay on günü dolmak, doğum vakti gelmek (TDDS-I: 92). Eneden bolmak: Doğmak, dünyaya gelmek (TDS, 811) gibi Türkçe ve Türkmence deyimler aynı şekilde ve manada Özbekçede Oy kunı yaqınlashmoq olarak kullanılmaktadır. Xotini bor yani evli barklı, ailesi olan erkek. Aynı deyme Türkçede kadını olmak şeklinde kullanılmaktayız. Veya gelin çağırmaq:kelin chaqırıq, Gelin alan ailenin yakın akrabalarının gelini misafirliğe çağırıp, onu ağırlaması, hediyeler vermesi (TDDS-I: 422). İçen suvı bokurdagından (alkımından) görnüp duran: (kon. d.) Çok nazik ve açık renk teni ifade eder ve yalnızca kadınlar için kullanılır. Ol içen suvı alkımından görnüp duran maşgaladı "O, içtiği su boğazından görünen, çok güzel kadındı" (TDDS-I, 590). Kadınlara nisbet vererek Özbek masallarında güzel kızları tarif etmek için Su ıchsa tomoğııdan, sabzı yesa bıqınıdan koirınadı deymi kullanmıştır. Demek Türk lehçelerinde en az değişime uğramış hemde şekil ve anlamlarını sabit saklamış söz öbekleri deyimlerimiz diye kanaatındayız.

Dünya üzerindeki birçok dilde cinsiyet ayrımı bir gramer kategorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk dilinde bu özellik görülmemekle birlikte, cinsiyet kategorisine sahip Rus dilinden etkilenmiş Türk lehçelerinde bu ayrımın gö- rüldüğü sözcükler tespit etmek mümkündür: Gagauz/Ga- gauzka "Gagauz erkek/Gagauz kadın" (GTS 99) gibi. Türk dilinde gramatikal olarak cinsiyet ayrımı bulunmamakla birlikte leksikal olarak bir cinsiyet ayrımından söz edile- bilir: koç/koyun, horoz (<Far.)/tavuk, damat/gelin, dayı/ teyze gibi. Yaygın olan görüş genel Türk dilinde cinsiyet kategorisi bulunmadığı yönündedir. Enfel Doğan, "Türki- ye Türkçesinde Cinsiyet Kategorisinin İzleri" adlı makale- sinde Türkçede ve Altay dillerinde dil

bilgisi bakımından cinsiyet kategorisi bulunmadığını belirtirken, Türkçede cinsiyet mantığını ele alarak dişilik eklerinin varlığıyla ilgili farklı görüşlere yer vermiştir (2011: 90).

Konunun ele alınmasında bu yıllarda artan, kadın özgürlük hareketlerinin etkili oldukları söylenmektedir (Fischer 2010:188). Kadınların dil kullanımı ile erkeklerin dil kullanımı arasında bariz farklar olduğu bir gerçektir. Doğuştan gelen cinsiyet farkı, dilin hangi kelimelerini kimin kullanacağını da belirlemiş (Demirci 2014: 257), dilin söz varlığı aslında bir toplumda yaşayan bireylerin ortak malı da olsa kadınların kullandıkları söz varlığı ve erkeklerin kullandıkları söz varlığı olarak ayırım göstermiştir. Üstelik bu ayırım hem konuşma dilinde hem de yazı dilinde ortaya çıkmaktadır. Konuşma dilinde kadınlarla erkekler arasındaki en belirgin fark, erkeklerin kadınlara göre daha bozuk bir dil kullanmaları yanında argoya daha yatkın olmalarıdır. Ancak yapılan bazı çalışmalar bu durumun da değişmekte olduğunu göstermektedir. Örneğin Türkiye Türkçesi için kadınlar ve erkeklerin argo veya düşük prestijli dil kullanimlarına yönelik olarak Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılmış edimbilimsel bir araştırmada 40 yaş üzeri kadın ve erkeklerin prestijli dil kullandıkları tespit edilirken, 40 yaş altında kadın ve erkek cinsi fark etmeksizin düşük prestijli dil kullanıldığı tespit edilmiştir (Doğruöz Güneş 2000: 248-249). Bahsi geçen araştırma, günümüzde dil kullanımındaki farklarda cinsiyetten önce yaş faktörünün öne çıktığını göstermektedir. Resmî durumlarda kadınlar erkeklere göre saygın bir dil kullanma konusunda daha hassastırlar (Demirci 2014: 262). Ayrıca kadınların, bütün ülkelerde, vücudun belirli kısımlarını ve belli doğal eylemleri, erkeklerin kendi aralarında tercih ettikleri gibi, dolaysız ve çoğunlukla kaba ifadelerle adlandırmaktan kaçındıkları dile getirilmektedir. Kadınlar bu tür ifadeler yerine daha yumuşak ve örtmece sözcükler ile deyimleri tercih etmektedirler (Dağabakan 2012: 97).

Hülasa olarak, Türk dillerinde kadın imgesi ile ilgili deyimler iyice incelenmesi gereken konulardan birisidir. Tesbit edilen deyimler şekil ve anlam bakımından eşderlik taşıdığı belli olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Rahmatullayev Sh. Özbek Dilinin Frazelogik Sözlüğü. 1992. Taşkent.
- Rasóny, L. (1963). "Türklükte Kadın Adları", TDAY-Belleten, Ankara :Türk Dil Kurumu Yay., 1988, s.63-87.
- Sağlık, G. Selcan (2006). "Türkmen Düğün Geleneği", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, Haziran 2006, s.71-85. (<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/III-2Haziran2006.php>).
- Yazıcı Ersoy, Habibe (2012). "Başkurt Türkçesinde 'Kadın' İle İlgili Söz Varlığı", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 31, s.55-82.
- Yurtbaşı, Metin (1994). Sınıflandırılmış Türk Atasözleri, Ankara: Özdemir Yayıncılık.